INKLYUZIYA FAQAT MAKTABGA QABUL QILISHDAN BOSHLANMAYDI: ALOHIDA TA’LIM EHTIYOJLARI BO‘LGAN BOLALARNING IJTIMOIY-PEDAGOGIK MOSLASHUVI MUAMMOLARI

Samarqand Kimyo Xalqaro Universiteti
Logopediya yo`nalishi MSPD-S-251U magistri
Fayzullayeva Nozima Rustam qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni umumta’lim maktabiga jalb etishning o‘zi bilan inklyuziv ta’lim jarayoni yakunlanmasligi, aksincha, bolaning ta’lim muhitida ijtimoiy, pedagogik va psixologik jihatdan to‘laqonli ishtirokini ta’minlash asosiy vazifa ekanligi tahlil qilinadi. Muammo O‘zbekistonning amaldagi ta’lim siyosati, inklyuziv ta’limni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar, maxsus pedagogika bo‘yicha mahalliy ilmiy qarashlar hamda xalqaro tadqiqotlar bilan bog‘liq holda yoritilgan. Maqolada L.R. Mo‘minova, M.Y. Ayupova, D.A. Nurkeldiyeva, Sh.A. Amirsaidova kabi o‘zbek maxsus pedagogika va korreksion pedagogika maktabi vakillarining ilmiy qarashlaridan kelib chiqadigan individual yondashuv, korreksion-rivojlantiruvchi yordam, bolaning kommunikativ va ijtimoiy imkoniyatlarini rivojlantirish tamoyillari inklyuziv ta’lim sharoitiga tatbiqan tahlil qilinadi. Shuningdek, O‘zbekistonda “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun, PQ-4860-son qaror va boshqa normativ hujjatlarning mazmuni amaliy nuqtayi nazardan ko‘rib chiqiladi. Maqolada inklyuziv maktabning samaradorligini faqat qamrov ko‘rsatkichlari bilan emas, balki bolaning darsdagi ishtiroki, tengdoshlari bilan munosabati, mustaqilligi, kommunikativ faolligi va maktab jamoasiga tegishlilik hissi orqali baholash taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, alohida ta’lim ehtiyojlari, ijtimoiy-pedagogik moslashuv, maxsus pedagogika, korreksion pedagogika, umumta’lim maktabi, ijtimoiy inklyuziya, pedagogik qo‘llab-quvvatlash, tengdoshlar munosabati, O‘zbekiston ta’lim tizimi.

Аннотация: В статье анализируется проблема, связанная с тем, что привлечение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательные школы само по себе не означает завершения процесса инклюзивного образования. Напротив, основной задачей является обеспечение их полноценного социального, педагогического и психологического участия в образовательной среде. Данная проблема рассматривается в контексте современной образовательной политики Узбекистана, нормативно-правовых документов, регулирующих инклюзивное образование, научных подходов отечественной специальной педагогики, а также результатов международных исследований. В статье на основе научных подходов представителей узбекской школы специальной и коррекционной педагогики, в частности Л.Р. Муминовой, М.Я. Аюповой, Д.А. Нуркельдиевой и Ш.А. Амирсаидовой, анализируются принципы индивидуального подхода, коррекционно-развивающей помощи, развития коммуникативных и социальных возможностей ребёнка применительно к условиям инклюзивного образования. Кроме того, рассматриваются положения Закона Республики Узбекистан «Об образовании», Закона «О правах лиц с инвалидностью», постановления Президента Республики Узбекистан № ПП-4860 и других нормативно-правовых документов с практической точки зрения. В статье предлагается оценивать эффективность инклюзивной школы не только по показателям охвата образованием, но и по уровню участия ребёнка в учебном процессе, взаимодействия со сверстниками, самостоятельности, коммуникативной активности и ощущению принадлежности к школьному сообществу.

Ключевые слова: инклюзивное образование, особые образовательные потребности, социально-педагогическая адаптация, специальная педагогика, коррекционная педагогика, общеобразовательная школа, социальная инклюзия, педагогическая поддержка, взаимоотношения со сверстниками, система образования Узбекистана.

Abstrac: This article analyzes the problem that the enrollment of children with special educational needs in mainstream schools does not, by itself, indicate the completion of the inclusive education process. Rather, the primary task is to ensure their full social, pedagogical, and psychological participation in the educational environment. The issue is examined in the context of Uzbekistan's current education policy, regulatory and legal framework governing inclusive education, scholarly perspectives within the national field of special pedagogy, and findings from international research. Drawing on the scientific approaches of representatives of the Uzbek school of special and corrective pedagogy, including L.R. Muminova, M.Y. Ayupova, D.A. Nurkeldiyeva, and Sh.A. Amirsaidova, the article analyzes the principles of individualized support, corrective and developmental assistance, and the development of children's communicative and social capacities as applied to inclusive education. The article also examines, from a practical perspective, the provisions of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Education," the Law "On the Rights of Persons with Disabilities," Presidential Resolution No. PP-4860, and other relevant regulatory and legal documents. It is proposed that the effectiveness of an inclusive school should be assessed not only through enrollment and coverage indicators but also through children's participation in the learning process, interaction with peers, independence, communicative activity, and sense of belonging to the school community.

Keywords: inclusive education, special educational needs, socio-pedagogical adaptation, special pedagogy, corrective pedagogy, mainstream school, social inclusion, pedagogical support, peer relationships, education system of Uzbekistan.

Bir qarashda inklyuziv ta’limning asosiy vazifasi oddiy ko‘rinadi: alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bola boshqa tengdoshlari bilan birga umumta’lim maktabida ta’lim olishi kerak. Ammo masalaga chuqurroq yondashilganda, bu jarayonning eng murakkab qismi bolaning maktabga kirishi emasligi ayon bo‘ladi. Asosiy savol boshqa: **Bola umumta’lim maktabiga qabul qilingandan keyin u yerda o‘zini qanday his qiladi, ta’lim jarayonida qanchalik ishtirok etadi va sinf jamoasining haqiqiy a’zosiga aylana oladimi?** Aynan shu savol inklyuziv ta’limning tashqi va ichki mazmuni o‘rtasidagi farqni ko‘rsatadi. Bolaning umumta’lim maktabiga qabul qilinishi — inklyuziyaning tashkiliy ko‘rsatkichi. Uning darsda faol qatnashishi, o‘qituvchi bilan muloqot qilishi, tengdoshlari bilan munosabatga kirishishi, topshiriqlarni o‘z imkoniyatlariga mos ravishda bajarishi va o‘zini sinf jamoasining bir qismi sifatida his qilishi esa inklyuziyaning mazmuniy ko‘rsatkichlaridir. Shu sababli zamonaviy inklyuziv pedagogikada “maktabga joylashtirish” va “ijtimoiy inklyuziya” tushunchalarini aralashtirib yubormaslik muhim. O‘zbekiston uchun bu masala ayniqsa dolzarb. Chunki mamlakatda so‘nggi yillarda inklyuziv ta’limni rivojlantirishning huquqiy asoslari sezilarli darajada mustahkamlandi. 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunda inklyuziv ta’limning huquqiy maqomi belgilandi. 2020-yil 15-oktabrdagi O‘RQ-641-son “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun esa nogironligi bo‘lgan shaxslarning, jumladan, ta’lim olish huquqlarini kafolatlashga qaratilgan. 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qaror bilan alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirishning muhim yo‘nalishlari belgilandi. Keyingi me’yoriy hujjatlar orqali inklyuziv ta’limni umum ta’lim maktablari faoliyatiga bosqichma-bosqich

joriy etish mexanizmlari rivojlantirildi. Biroq huquqiy asosning mavjudligi va ta’lim muassasasidagi real inklyuziv muhit o‘rtasida muayyan masofa mavjud.

INKLYUZIYANI “MAKTABGA QABUL QILISH” BILAN CHEKLASH MUAMMOSI

Inklyuziv ta’limni faqat bolaning umumta’lim maktabiga qabul qilinishi bilan baholash bir qator metodologik xatolarga olib kelishi mumkin.

Tasavvur qilaylik, 3-sinfda ko‘rishida qiyinchiligi bo‘lgan bola tahsil olmoqda. U boshqa bolalar bilan bir xonada o‘tiradi, dars jadvali bo‘yicha mashg‘ulotlarga qatnashadi va maktab tadbirlarida ham mavjud. Tashqi tomondan qaraganda, inklyuziya amalga oshirilayotgandek ko‘rinadi.

Ammo darsliklar unga moslashtirilmagan bo‘lsa, doskadagi yozuvni ko‘ra olmasa, o‘qituvchi vizual materiallarni og‘zaki izohlamasa va guruhli topshiriqlarda uning imkoniyatlari hisobga olinmasa, bolaning sinfda jismonan mavjudligi ta’limdagi to‘liq ishtirokni anglatmaydi.

Demak, **“birga bo‘lish” va “birga ishtirok etish” bir xil tushuncha emas.**

UNESCOning inklyuziv ta’limga oid hisobotlarida ham inklyuziya ta’lim tizimidagi to‘siqlarni kamaytirish va barcha o‘quvchilarning mazmunli ishtirokini ta’minlash bilan bog‘lanadi.

Shu nuqtayi nazardan, inklyuziv ta’limni uchta ketma-ket bosqichda tasavvur qilish mumkin:

1. Kirish — bola maktabga qabul qilinadi.

2. Ishtirok — bola dars va maktab faoliyatida real qatnashadi.

3. Tegishlilik — bola o‘zini sinf va maktab jamoasining haqiqiy a’zosi sifatida his qiladi.

Amaliyotda ko‘pincha birinchi bosqich ko‘rinadi, ikkinchi va uchinchi bosqichlar esa yetarlicha o‘rganilmaydi.

IJTIMOIY-PEDAGOGIK MOSLASHUV

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolaning maktabga moslashuvi faqat dars jadvaliga, maktab qoidalariga yoki o‘quv topshiriqlariga ko‘nikishdan iborat emas.

U bir vaqtning o‘zida bir necha munosabatlar tizimiga kiradi:

-o‘qituvchi bilan;

-sinfdoshlari bilan;

-maktab ma’muriyati bilan;

-maxsus pedagog va psixolog bilan;

-maktabning jismoniy va axborot muhiti bilan.

Shuning uchun ijtimoiy-pedagogik moslashuvni bolaning shaxsiy xususiyatlari bilan maktab muhiti o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir jarayoni sifatida ko‘rish maqsadga muvofiq.

Bu yerda muhim nazariy o‘zgarish mavjud.

An’anaviy qarashda:

“Bola maktabga moslashishi kerak.”

Inklyuziv yondashuvda esa:

“Bola va maktab bir-biriga moslashishi kerak.”

Bu ikki fikr o‘rtasidagi farq juda katta.

Agar bola yozuvni sekin bajarsa, faqat undan tezroq yozishni talab qilish mumkin emas. Topshiriq hajmini bosqichlash, qo‘shimcha vaqt berish, texnologik vositalardan foydalanish yoki javobning muqobil shaklini taklif qilish ham pedagogik moslashtirish hisoblanadi.

O‘zbekistonda inklyuziv ta’limning bugungi rivojlanishini mamlakatda shakllangan maxsus pedagogika va korreksion pedagogika ilmiy maktabidan alohida tasavvur qilib bo‘lmaydi. O‘zbek maxsus pedagogikasida bolaning rivojlanish xususiyatlarini chuqur o‘rganish, korreksion-rivojlantiruvchi ishlarni individual tashkil etish, nutqiy va kommunikativ imkoniyatlarni kengaytirish hamda

pedagogik ta’sirni bolaning real ehtiyojlariga moslashtirish masalalari uzoq yillardan buyon tadqiq etib kelinmoqda.

L.R. Mo‘minovaning ilmiy yo‘nalishi

L.R. Mo‘minovaning maxsus pedagogika va korreksion pedagogika yo‘nalishidagi ilmiy ishlari rivojlanishida turli xil cheklanishlari bo‘lgan bolalar bilan individual va korreksion-rivojlantiruvchi ishlarni tashkil etish masalalariga katta e’tibor qaratadi. Bu qarashlarni inklyuziv ta’lim sharoitiga tatbiq etadigan bo‘lsak, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bola uchun umumiy sinfning o‘zi yetarli emasligini ko‘ramiz. Unga individual pedagogik yordam, kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish va o‘z imkoniyatlarini namoyon qilish uchun mos sharoit zarur.

M.Y. Ayupovaning ilmiy qarashlari

M.Y. Ayupovaning logopediya va nutqiy rivojlanishdagi buzilishlarni o‘rganishga bag‘ishlangan ilmiy-metodik ishlari bolaning kommunikativ imkoniyatlarini rivojlantirishning ta’limdagi ahamiyatini ko‘rsatadi. Bu masala inklyuziv maktab uchun juda muhim.Chunki bolaning akademik bilimga ega bo‘lishi bilan uni boshqalarga yetkaza olishi bir xil narsa emas. Masalan, bola matematika topshirig‘ining yechimini bilishi mumkin, ammo nutqiy qiyinchilik sababli javobini sinf oldida ifodalashga qiynaladi. Agar o‘qituvchi faqat og‘zaki javobni baholasa, bolaning haqiqiy bilim darajasi to‘liq namoyon bo‘lmasligi mumkin. Shuning uchun kommunikatsiyani rivojlantirish va javob berishning muqobil shakllaridan foydalanish inklyuziv pedagogikaning muhim qismidir.

D.A. Nurkeldiyevaning ilmiy-metodik yo‘nalishi

D.A. Nurkeldiyevaning maxsus pedagogika va rivojlanishida turli xususiyatlarga ega bolalar bilan korreksion-pedagogik ishlarni tashkil etishga oid

ilmiy-metodik qarashlari ham individual yondashuv zarurligini ko‘rsatadi. Bu yondashuvning inklyuziv ta’lim uchun ahamiyati shundaki, alohida ehtiyojli bolani “umumiy guruhning oddiy a’zosi” sifatida ko‘rish bilan birga, uning o‘ziga xos rivojlanish ehtiyojlarini e’tibordan chetda qoldirmaslik kerak.

SH.A. Amirsaidovaning maxsus pedagogikaga oid qarashlari

Sh.A. Amirsaidovaning maxsus pedagogika yo‘nalishidagi ilmiy-metodik ishlari ham alohida ehtiyojli bolalar bilan ishlashda maxsus pedagogik yordamning o‘rnini anglash uchun muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Bu ilmiy maktabning umumiy mazmunidan kelib chiqadigan muhim xulosa shuki:**inklyuziya maxsus pedagogik yordamni bekor qilmaydi; aksincha, uni umumta’lim muhitidagi bolaning real ehtiyojlariga mos ravishda qayta tashkil etishni talab qiladi.**Bu fikr O‘zbekiston sharoitida ayniqsa muhim. Chunki “inklyuziv sinf tashkil etildi, demak, alohida pedagogik yordamga ehtiyoj qolmaydi” degan qarash amaliy jihatdan xato bo‘lishi mumkin.

Inklyuziv ta’limning zamonaviy konsepsiyalarida nogironlik va ta’limdagi qiyinchiliklarni faqat bolaning individual xususiyati bilan izohlashdan uzoqlashish kuzatiladi. Jahon sog‘liqni saqlash tashkilotining konsepsiyasi insonning funksional holatini baholashda nafaqat organizmdagi buzilishlarni, balki faoliyat, ishtirok va muhit omillarini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. Bu yondashuvni oddiy misolda ko‘rish mumkin. Aravachadan foydalanadigan bola maktabning ikkinchi qavatidagi sinfda o‘qiydi. Maktabda lift mavjud emas. Bolaning darsga mustaqil bora olmasligini faqat uning harakatlanish imkoniyati bilan izohlash mumkinmi? To‘liq emas. Agar maktabda qulay pandus, lift yoki sinfxonani quyi qavatga ko‘chirish imkoniyati yaratilsa, bolaning ta’limdagi ishtiroki oshadi. Demak, ayrim hollarda muammo bolaning o‘zida emas, muhit va bolaning imkoniyati o‘rtasidagi nomuvofiqlikda bo‘ladi.

O`zbekistonda imkoniyatdan amaliyotgacha

O‘zbekistonning amaldagi qonunchiligi inklyuziv ta’lim uchun muhim huquqiy asoslarni yaratgan. O‘zbekiston Respublikasining **“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni**, O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan bo‘lib, unda inklyuziv ta’limning huquqiy mazmuni belgilangan. Shuningdek, **“Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun**, O‘RQ-641-son, 2020-yil 15-oktabrda qabul qilingan. Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini rivojlantirish bo‘yicha **2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son Prezident qarori** ham alohida ahamiyatga ega. 2021-yil 12-oktabrdagi **638-son Vazirlar Mahkamasi qarori** esa alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni ta’limga jalb etish va inklyuziv ta’limni tashkil etishning tashkiliy-me’yoriy mexanizmlarini rivojlantirishga xizmat qildi. Bu hujjatlarni birgalikda ko‘rib chiqish O‘zbekistonda davlat siyosatining umumiy yo‘nalishini ko‘rsatadi: **alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bola ta’lim tizimining chetida emas, uning ichida bo‘lishi kerak.** Ammo endi ikkinchi masala paydo bo‘ladi: **tizimning ichida bo‘lishning o‘zi yetarlimi?**

Maktabda ijtimoiy moslashuvning muammolari

Inklyuziv ta’limning huquqiy asoslari shakllanayotgan bir paytda amaliyotda bir qator muammolar saqlanib qolishi mumkin.

Birinchi muammo — o‘qituvchining tayyorgarligi Umumta’lim fan o‘qituvchisi o‘z fanini yaxshi bilishi mumkin. Biroq bu avtomatik ravishda u alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolaga moslashtirilgan ta’lim bera oladi degani emas. Masalan, autizm spektridagi bola uchun oddiy og‘zaki ko‘rsatma yetarli bo‘lmasligi mumkin. Vizual jadval, qisqa ko‘rsatma yoki faoliyatning ketma-ketligini oldindan ko‘rsatish samaraliroq bo‘lishi mumkin.

Ikkinchi muammo — “hamma uchun bir xil topshiriq” tamoyil Adolatni hamma bolaga bir xil topshiriq berish deb tushunish noto‘g‘ri. Adolat ba’zan bolaning o‘z imkoniyatini namoyon qilishi uchun turlicha sharoit yaratishni talab

qiladi. Masalan, bir o‘quvchi javobni yozma shaklda, boshqasi og‘zaki, uchinchisi esa kompyuter orqali ifodalashi mumkin.

Uchinchi muammo — tengdoshlar munosabati Bola darsga qatnashsa ham, tengdoshlari bilan muloqot qilmasa, ijtimoiy inklyuziya to‘liq amalga oshgan deb bo‘lmaydi. Shuning uchun sinfda hamkorlikdagi faoliyatni tashkil etish, bolalarni bir-biriga yordam berishga o‘rgatish va stereotiplarning shakllanishiga yo‘l qo‘ymaslik pedagogning muhim vazifalaridan biridir.

To‘rtinchi muammo — ota-onaning haddan tashqari himoyasi Ayrim hollarda ota-ona bolaning qiyinchiliklarini kamaytirish maqsadida uning barcha vazifalarini bajarib qo‘yishi mumkin. Natijada bola mustaqil qaror qabul qilish, yordam so‘rash va o‘z faoliyatini boshqarish imkoniyatlaridan kamroq foydalanadi

Beshinchi muammo — maktabning jismoniy va axborot muhiti Pandusning mavjudligi, sinfxona joylashuvi, yoritish, darsliklarning formati, audio va vizual materiallardan foydalanish kabi masalalar ayrim bolalarning ta’limdagi ishtirokiga bevosita ta’sir qiladi.

Inklyuziv sinfda o‘qituvchi “hamma bolaga bir xil” metoddan ko‘ra “umumiy maqsadga turli yo‘llar orqali olib borish” tamoyilidan foydalanishi maqsadga muvofiq. Masalan, darsning maqsadi — o‘quvchining matn mazmunini tushunganini aniqlash. Bir o‘quvchi yozma javob beradi. Boshqa o‘quvchi og‘zaki javob beradi. Nutqiy qiyinchiligi bo‘lgan bola rasm yoki tayanch so‘zlar orqali javob beradi. Ko‘rishida qiyinchiligi bo‘lgan bola audio materialdan foydalanadi. Maqsad o‘zgarmaydi. Faqat unga erishish vositasi o‘zgaradi. Bu yondashuv bolaning imkoniyatlarini sun’iy ravishda pasaytirmaydi. Aksincha, bilimni namoyon qilishdagi to‘siqlarni kamaytiradi. Bolaning maktabdagi hayoti faqat o‘qituvchi bilan munosabatdan iborat emas. Ayniqsa boshlang‘ich va o‘rta maktab yoshida tengdoshlarning munosabati bolaning maktabga bo‘lgan munosabatini sezilarli darajada shakllantirishi mumkin. Masalan, nutqida qiyinchiligi bo‘lgan bola sinfdoshlari tomonidan doimo gapini tugatishga qo‘yilmasa, vaqt o‘tishi bilan u

darsda javob berishdan voz kechishi mumkin. Aksincha, o‘qituvchi sinfda bir-birini tinglash madaniyatini shakllantirsa, bola o‘z fikrini ifodalashga ko‘proq urinadi. Shu sababli inklyuziv pedagogika faqat alohida bola bilan ishlash emas. U butun sinfning ijtimoiy muhitini tarbiyalashni ham talab qiladi.

O‘zbekiston sharoitida oilaning ta’lim jarayonidagi o‘rni juda katta. Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolaning ota-onasi pedagog uchun muhim axborot manbai bo‘la oladi. Biroq ota-ona bilan hamkorlik faqat “bolaning muammolari haqida xabar berish” shaklida bo‘lmasligi kerak. Hamkorlik uchta savolga javob berishi maqsadga muvofiq:

-B**ola nimani mustaqil bajara oladi?**

- Unga qaysi vaziyatlarda yordam kerak?

- Qanday yordam keyinchalik kamaytirilishi mumkin? Masalan, ota-ona uyda bolaga kiyinishda doimo yordam beradi. Maktab esa mustaqillikni rivojlantirishga harakat qiladi. Bunday holatda ikki muhitdagi talablar bir-biriga zid bo‘lsa, bolaning mustaqilligi sekinroq shakllanishi mumkin. Demak, maktab va oila o‘rtasidagi hamkorlikning maqsadi faqat axborot almashish emas, **bolaga nisbatan yagona pedagogik yondashuvni shakllantirish** bo‘lishi kerak.

Inklyuziv ta’lim sharoitida defektologning ro`li ham o‘zgaradi. U faqat alohida xonada korreksion mashg‘ulot o‘tkazuvchi mutaxassis sifatida emas, balki umumta’lim jamoasining konsultanti sifatida ham faoliyat yuritishi kerak. Masalan, defektolog bolaning ta’lim ehtiyojlarini aniqlaydi; -o‘qituvchiga metodik tavsiya beradi; -moslashtirilgan topshiriqlarni ishlab chiqishda yordam beradi; -ota-onaga tavsiya beradi; -bolaning rivojlanish dinamikasini kuzatadi: -zarur hollarda boshqa mutaxassislar bilan hamkorlik qiladi. Bu yerda juda muhim prinsip mavjud:

Defektolog bolaning o‘rniga ishlamasligi, balki bolaning mustaqil faoliyatini kuchaytiradigan sharoitni yaratishga yordam berishi kerak. Inklyuziv ta’limning eng kam o‘rganiladigan jihatlaridan biri bolaning subyektiv tajribasidir. Maktab ma’muriyati: “Bizda inklyuziv sinf mavjud”, deyishi mumkin.

O‘qituvchi: “Bola darsga muntazam qatnashadi”, deyishi mumkin. Ammo bolaning o‘zi: “Men sinfdoshlarim bilan gaplasha olmayman”, desa, masalaning boshqa tomoni namoyon bo‘ladi.

Shu sababli bolaning maktabdagi ijtimoiy holatini baholashda quyidagi savollar ham muhim: -Sinfdoshlaring bilan gaplashasanmi? -Guruhli topshiriqlarda qatnashasanmi? -Biror narsani tushunmaganingda yordam so‘ray olasanmi? -Tanaffusda kim bilan vaqt o‘tkazasan? -Maktabda o‘zingni xavfsiz his qilasanmi? -O‘qituvchiga o‘z fikringni ayta olasanmi? -Maktabga kelishni xohlaysanmi?

Bunday savollar inklyuziyaning statistik emas, **insoniy tomonini** ko‘rsatadi. Umumta’lim maktablarining inklyuziv sinflarida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning moslashuvini quyidagi mezonlar orqali monitoring qilish mumkin:

Mezon	Asosiy ko`rsatkich
Ta`limdagi ishtirok	Darsda topshiriqlarni bajarishi
Kommunikativ faollik	Savol berishi, javob berishi, yordam so`rashi
Ijtimoiy munosabat	Tengdoshlari bilan aloqa qilishi
Mustaqillik	Kundalik vazifalarni o`zi bajarishi
Emotsianal moslashuv	Maktabda o`zini xavfsiz his qilishi
Guruhdagi ishtirok	Tengdoshlari bilan aloqa qilishi
Akademik rivojlanish	Individual imkoniyatiga nisbatan o`sishi
Tegishlilik	O`zini sinf jamoasining a`zosi sifatida his qilishi

Bu mezonlarning afzalligi shundaki, ular bolaning faqat “kamchiligi”ni emas, **rivojlanish dinamikasini** ko‘rsatadi.

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bola umumta’lim sinfiga kirganda undan barcha bolalar bilan mutlaqo bir xil usulda ishlashni talab qilish emas, balki umumiy ta’lim maqsadlariga turli pedagogik yo‘llar orqali erishish imkoniyatini yaratish kerak. O‘zbek maxsus pedagogika maktabining uzoq yillik ilmiy tajribasi bu jarayonda muhim metodologik tayanch bo‘la oladi. Xususan, individual yondashuv, korreksion-rivojlantiruvchi yordam, nutqiy-kommunikativ imkoniyatlarni

rivojlantirish, bolaning mavjud imkoniyatlariga tayanish kabi prinsiplar inklyuziv ta’limning zamonaviy talablari bilan qarama-qarshi emas. Aksincha, ular inklyuziv muhitda yangicha mazmun kasb etadi

XULOSA

Inklyuziv ta’limni faqat alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolani umumta’lim maktabiga qabul qilish bilan cheklash mazkur tushunchaning mazmunini toraytirib yuboradi. Bolaning maktabga kirishi — boshlanish. Uning darsda faol ishtirok etishi — keyingi bosqich. Tengdoshlar bilan munosabatga kirishishi — ijtimoiy inklyuziyaning muhim ko‘rsatkichi. O‘zini sinf jamoasining teng huquqli a’zosi sifatida his qilishi esa inklyuziv ta’limning insoniy mazmunini namoyon etadi. O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish uchun muhim huquqiy asoslar yaratilgan. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun, PQ-4860-son Prezident qarori va 638-son Vazirlar Mahkamasi qarori mazkur yo‘nalishning normativ asoslarini belgilaydi. Endigi asosiy vazifa ushbu huquqiy imkoniyatlarni maktabning kundalik pedagogik amaliyotiga samarali tatbiq etishdan iborat. Buning uchun uchta masalaga alohida e’tibor qaratish zarur. Birinchidan, **bola ehtiyojini to‘g‘ri aniqlash**. Ikkinchidan, **ta’lim muhitini bolaning imkoniyatlariga moslashtirish**. Uchinchidan, **bolaning nafaqat darsda, balki maktabning ijtimoiy hayotida ham faol ishtirokini ta’minlash**. Shunda inklyuziv ta’limning mazmuni “bola bizning maktabimizda o‘qiydi” degan jumladan “bola bizning maktabimizning to‘laqonli a’zosi” degan darajaga ko‘tariladi. **Inklyuziyaning muvaffaqiyati bolaning maktabga kirganligi bilan emas, balki maktab hayotida qanchalik erkin, faol, mustaqil va ijtimoiy jihatdan tegishli ekanligi bilan belgilanadi.**

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining **“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni**. O‘RQ-637-son, 23.09.2020.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining inklyuziv ta’limni rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
3. UNESCO. **Inclusion and Education: All Means All. Global Education Monitoring Report.** Paris: UNESCO, 2020.
4. UNICEF. **Inclusive Education.** UNICEF education resources.
5. Ayupova M.Yu. **Logopediya.** — Toshkent.
6. Mo‘minova D. **Maxsus pedagogika asoslari.** — Toshkent.
7. Nurkeldiyeva D.A. Maxsus pedagogika va korreksion ta’limga oid ilmiy-metodik ishlar.
8. Amirsaidova Sh.M. Maxsus pedagogika va inklyuziv ta’limga oid tadqiqotlar.